

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Формування ринкової системи господарювання пов'язане зі зростанням підприємницької активності в усіх сферах національної економіки. Особлива роль належить малому підприємству, яке є одним із вагомих чинників формування конкурентного середовища і виступає своєрідним двигуном економічного розвитку, оскільки саме суб'єкти малого підприємництва більш активні в інноваційній діяльності, здатні за певної підтримки стимулювати структурну перебудову економіки, розвиток конкуренції, насичувати ринок товарами й послугами та вирішувати питання усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створювати додаткові робочі місця й скорочувати безробіття, створювати передумови для формування середнього класу як найбільш мобільної і вагомий соціальної верстви населення. Недооцінка ролі та значення малого підприємництва як структуроутворюючого елемента ринкової економіки уповільнює просування України шляхом ринкових перетворень.

Актуальність розвитку малого підприємництва в Україні зумовлюються також тим, що сьогодні в країнах із розвинутою ринковою економікою саме малими підприємствами створюється більша частина валового внутрішнього продукту. Так, наприклад, у США і Великобританії малі підприємства створюють до 53% валового внутрішнього продукту, у Німеччині — 54%, Японії — 55%, Італії — 60%, Франції — 62%. В Україні поки що малий бізнес не відіграє суттєвої ролі у забезпеченні економічного зростання, його внесок у ВВП складає лише 9,0-9,5% [1, с.202].

В умовах формування ринкового господарства, інституціональних змін в економіці України, радикальних змін у відносинах власності проблема становлення й розвитку малого підприємництва набуває неабиякого значення та потребує посиленої уваги. Протягом останніх років проблема розвитку малого підприємництва стала об'єктом ретельної уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, якими досліджено різні аспекти діяльності малих підприємств. Серед російських учених, які займаються науково-теоретичним обґрунтуванням сутності та об'єктивної необхідності розвитку малого підприємництва, слід назвати В. Афанасьєва, А. Блінова, В. Мінеєва, В. Савченка, О. Фесенка, О. Шулуся. Окремі питання створення умов розвитку підприємництва розглядаються в наукових працях українських учених, зокрема Л. Безчасного, В. Гейця, М. Долишнього, С. Мочерного, Ю. Пахомова, В. Савчука та інших. Окрім того, необхідно відзначити й таких вітчизняних дослідників,

що також займаються питаннями малого підприємництва, як О. Барановський, Ю. Єхануров, В. Кредісов, В. Сизоненко, О. Титаренко та ін.

Разом із тим зазначена проблем залишається недостатньо розробленою, а багато питань, пов'язаних із розвитком малого підприємництва, залишається невисвітленими. Невеликий досвід функціонування малого бізнесу в Україні свідчить, що проблеми його розвитку найчастіше випереджають наявні нормативно-правові акти, теоретичні, методичні та експериментальні розробки з питань підприємницької діяльності. Отже, актуальність цього дослідження визначається не тільки високою соціально-економічною роллю малого підприємництва, але й недостатнім науково-теоретичним його обґрунтуванням, об'єктивною необхідністю подальшого поглиблення теоретичних і методичних розробок, пов'язаних з розвитком вітчизняного малого підприємництва.

Під час написання цієї статті було поставлено та вирішено такі завдання:

— визначено роль і місце малого бізнесу в структурі економіки та проаналізовано нормативно-правову базу малого підприємництва;

— досліджено сучасні проблеми створення, розвитку й функціонування малих підприємств в Україні.

Підприємства малого бізнесу є суб'єктами ринкової економіки, які самостійно здійснюють виробничу, торговельну та інші види діяльності. Відносини у сфері державної реєстрації, діяльності та ліквідації підприємств регулюються Господарським і Цивільним кодексами України, Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва», які визначають сьогодні основні напрями розвитку малого бізнесу. Указ Президента «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» також спрямований на розвиток малого підприємництва.

Відповідно до Господарського кодексу України «підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до малих, середніх або великих». Суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, які зареєстровані згідно з чинним законодавством як суб'єкти підприємницької діяльності, у яких середньооблікова кількість працівників не перевищує 5 осіб, та юридичні — суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми власності, у яких середньооблікова кількість працівників не перевищує 50 осіб та обсяги річного валового доходу становлять не більше, ніж 500 тис. євро за серед-

ньорічним курсом Національного банку України щодо гривні [2, с. 425].

Формування нормативно-правової бази малого підприємництва в Україні відбувалося одночасно з його становленням і на сьогодні є процесом незавершеним, що призводить до значного уповільнення переходу України до ринкової економіки. Окрім того, нормативно-правова база малого підприємництва в Україні має багато суперечностей. Аналізуючи досвід країн ЄС, передусім слід відмітити чіткість та ясність концепції підтримки малого та середнього підприємництва і на рівні окремої країни та її регіонів, і на рівні ЄС в цілому.

Незважаючи на ряд прийнятих вищими органами державної влади й управління нормативних документів, розвиток малого підприємництва в Україні здійснюється в несприятливому макро- та мікросередовищі, існує багато проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях залежно від стану розвитку підприємництва.

Аналіз статистичної інформації за 2001—2006 рр. свідчить про наявність тенденції до зростання кількості малих підприємств в Україні (табл. 1). Так, фактично у 2006 р. на території України діяло 307398 малих підприємств, що на 73791 одиниці або на 31,6% більше, ніж у 2001 р. У середньому щорічно за аналізований період відбувалося зростання на 5,7%. У загальній кількості підприємств частка малих підприємств майже не змінилась і становила 85,3%.

У 2006 р. збільшення кількості малих підприємств спостерігалось в більшості регіонів України, а в Автономній Республіці Крим, Київській, Одеській, Львівській, Дніпропетровській, Полтавській областях та місті Києві приріст цього показника перевищив середнє значення по країні на 1,0—6,8 відсоткових пункти. Водночас, у Закарпатській, Рівненській, Херсонській та Донецькій областях кількість малих підприємств зменшилась проти 2005 р. відповідно на 0,1—0,2% [3; 4].

Упродовж 2001-2006 рр. розвиток малих підприємств характеризується нерівномірністю їх розташування за регіонами України (табл. 1). Більше половини малих підприємств зосереджено в семи регіонах України. Так, за даними Держкомстату України у 2006 р. на м. Київ припадає 18,5%, на Донецьку область — 8,4%, Дніпропетровську область — 6,7%, Харківську область — 6,3%, Львівську область — 5,7%, Одеську область — 5,2% та Автономну Республіку Крим — 5,1% від загальної кількості малих підприємств.

Протягом останніх років спостерігається постійне зростання кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. У 2006 р. у середньому по Україні в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення припадало 66 малих підприємств. Порівняно з 2005 р. приріст кількості малих підприємств становив 3 підприємства (або 4,8%), з 2004 р. — 6 підприємств (або 10,0%), з 2001 р. — 18 підприємств (або 37,5%). Проте, беручи до уваги деяке скорочення

середньої чисельності працівників на малих підприємствах, можна зробити висновок, що збільшення щільності малого підприємництва в Україні відбувається не стільки за рахунок зростання кількості малих підприємств, скільки за рахунок їх подібнення.

Тенденція до зростання кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2006 р. спостерігається майже в усіх регіонах України, крім Донецької, Закарпатської, Рівненської, Херсонської областей та м. Севастополя, у яких цей показник залишився на рівні минулого року. Найбільший приріст відзначився у м. Києві (14 підприємств), Автономній Республіці Крим та Київській області (по 6 підприємств), Львівській та Одеській областях (по 5 підприємств) та Дніпропетровській області (4 підприємства). Найбільша кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення — у місті Києві (210 підприємств), а найменша — у Тернопільській області (41 підприємство). В Автономній Республіці Крим, м. Севастополь, Харківській, Львівській, Миколаївській та Одеській областях рівень цього показника за даними Держкомстату України вищий за середній по Україні.

Спеціалізація суб'єктів малого підприємництва, як і раніше, зорієнтована на торговельну діяльність, на яку в 2006 р. припадало 33,5% загальної кількості малих підприємств. Галузева структура малих підприємств характеризується збільшенням питомої ваги підприємств, що займаються операціями з нерухомістю, здаванням в оренду на 1,6 відсоткових пунктів, будівництвом — на 0,5 відсоткових пунктів, підприємств транспорту та зв'язку — на 0,1 відсоткових пунктів. Водночас спостерігається зменшення питомої ваги промислових підприємств на 0,8 відсоткових пунктів, підприємств, що займаються торгівлею, — на 0,9 відсоткових пунктів, освіти — на 0,3 відсоткових пунктів, підприємств, що надають комунальні та індивідуальні послуги — на 0,3 відсоткових пунктів [3, с. 302].

За підсумками 2006 р. кількість зайнятих працівників на малих підприємствах становила 1816,6 тис. осіб, у тому числі найманих — 1746,0 тис. осіб, що становить відповідно 19,6% та 19,0% від загальної кількості зайнятих та найманих працівників у країні в цілому. Порівняно з 2005 р. показники зайнятості зменшилися на 3,9% та 4,8%, з 2001 р. — на 0,1% та 3,4% [3; 4]. Зменшення кількості найманих працівників у 2006 р. порівняно з попереднім роком спостерігається в усіх регіонах країни.

У звітному році, як і торік, кількість працюючих на одному малому підприємстві становила 6 осіб. У регіональному розрізі цей показник коливався від 8 осіб в Житомирській до 4 осіб у Закарпатській областях. Середня кількість найманих працівників на малих підприємствах поступово зменшується: з 8 осіб у 2001 р. до 6 осіб у 2006 р.

Рівень зайнятості на малих підприємствах (кількість найманих працівників у відсотках до кількості

Кількість малих підприємств за регіонами України у 2001—2006 рр.¹

	Кількість малих підприємств, одиниць						У відсотках до підсумку			
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Україна	233607	253791	272741	283398	295109	307398	100	100	100	100
Автономна Республіка Крим	10984	12437	13909	14197	14566	15612	5,1	5,0	4,9	5,1
Вінницька	5303	6460	7277	7540	7811	7882	2,7	2,6	2,7	2,6
Волинська	3731	4148	4524	4739	4723	4797	1,7	1,7	1,6	1,6
Дніпропетровська	15331	17001	18566	18960	19424	20453	6,8	6,7	6,6	6,7
Донецька	24833	25354	26011	26020	26004	25958	9,5	9,2	8,8	8,4
Житомирська	5704	5848	5964	6019	6079	6111	2,2	2,1	2,1	2,0
Закарпатська	6396	6507	6574	7554	7802	7796	2,4	2,7	2,6	2,5
Запорізька	8687	9781	10730	10839	11577	11718	3,9	3,8	3,9	3,8
Івано-Франківська	6464	6737	7287	7259	7445	7628	2,7	2,6	2,5	2,5
Київська	6575	7738	8679	8994	10052	11153	3,2	3,2	3,4	3,6
Кіровоградська	5042	5071	5433	5450	5518	5556	2,0	1,9	1,9	1,8
Луганська	9347	9837	10167	10267	10332	10608	3,7	3,6	3,5	3,4
Львівська	13996	14759	15451	16191	16355	17369	5,7	5,7	5,5	5,6
Миколаївська	7216	7581	7663	7723	7897	8153	2,8	2,7	2,7	2,7
Одеська	10660	11735	13121	14126	14979	16110	4,8	5,0	5,1	5,2
Полтавська	6538	7055	7444	7559	7667	8069	2,7	2,7	2,6	2,6
Рівненська	3972	4233	4647	4743	4958	4953	1,7	1,7	1,7	1,6
Сумська	5319	5612	5761	5846	5921	6003	2,1	2,1	2,0	2,0
Тернопільська	3468	3645	4147	4292	4403	4516	1,5	1,5	1,5	1,5
Харківська	15127	16119	17002	18124	18814	19369	6,2	6,4	6,4	6,3
Херсонська	5818	6021	6131	6182	6228	6220	2,2	2,2	2,1	2,0
Хмельницька	4841	5178	5607	5833	6106	6296	2,1	2,0	2,1	2,0
Черкаська	5065	5353	5743	5851	5914	6040	2,1	2,1	2,0	2,0
Чернівецька	3569	3668	3737	3881	4120	4277	1,4	1,4	1,4	1,4
Чернігівська	3567	4325	4826	4961	5068	5161	1,8	1,7	1,7	1,7
м.Київ	33940	39448	43909	47711	52621	56854	16,1	16,8	17,8	18,5
м.Севастополь	2114	2140	2431	2537	2725	2736	0,9	0,9	0,9	0,9

¹ Без фермерських господарств; з 2001р. — крім того, без банків.

населення в працездатному віці) становив 6,2%, що менше проти 2005 р. на 0,3 відсоткових пункти. Зменшення цього показника відбулося в усіх регіонах України, крім Запорізької області, де він залишився на рівні попереднього року. Найвищий рівень зайнятості спостерігався в місті Києві (14,6%), найнижчий — у Луганській області (4,3%). У місті Севастополі, Львівській, Харківській, Київській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим цей показник перевищив середнє значення по Україні [3; 4].

Із загальної кількості діючих у 2006 р. малих підприємств фактично реалізовували продукцію та надавали послуги 206,2 тис. малих підприємств, або 67,1% від їхньої загальної кількості, що менше проти 2005 року на 2,5 відсоткових пункта.

Як і в попередньому році, в 14 регіонах частка підприємств, що фактично реалізовували продукцію та надавали послуги, є вищою, ніж в середньому по країні: у Запорізькій (74,6%), Черкаській (71,7%), Львівській (71,5%), Одеській (71,4%), Дніпропетровській (71,3%), Харківській (70,8%), Полтавській та Рівненській (по 70,2%), Луганській (69,8%), Чернігівській (69,7%), Київській (69,6%), Хмельницькій (68,2%), Тернопільській (67,8%) областях та місті Севастополі (72,1%).

Малими підприємствами у 2006 році реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 90,3 млрд.грн., або 4,8% загального обсягу реалізації по економіці України (у 2005 році — 5,5%). У переважній більшості регіонів (у 22 з 27) частка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у регіональних обсягах перевищила середнє значення по Україні. Найактивніше реалізовували продукцію та надавали послуги малі підприємства у Чернівецькій, Тернопільській, Сумській, Кіровоградській, Закарпатській, Житомирській, Херсонській, Чернігівській областях та Автономній Республіці Крим, де цей показник становив 10,1—12,7%. Більше половини обсягу реалізованої продукції, виконаних робіт та наданих послуг належить малим підприємствам восьми регіонів: міста Києва (23,9%), Дніпропетровської та Донецької (по 8,3%), Харківської (6,2%), Одеської (5,4%), Львівської (4,8%), Запорізької (4,2%) та Київської (4,1%) областей [3; 4].

За даними Держкомстату України найбільший обсяг реалізованої продукції протягом 2001 — 2006 рр. припадає на підприємства, що займаються торгівлею, найменший — на підприємства освіти та охорони здоров'я.

Підсумки фінансової діяльності малих підприємств за 2006 рік свідчать, що прибуток від звичайної діяльності до оподаткування отримали тільки підприємства освіти та підприємства, що займаються операціями з нерухомим майном.

Отже, сьогодні малі підприємства продовжують натикатися на різні проблеми й труднощі, які заважають їх подальшому розвитку: нестійкість, незавершеність та суперечність законодавства і нормативних

актів, високий ризик вкладення капіталу, жорсткий податковий пресинг тощо.

Дослідження реального стану малого підприємництва та динаміки його розвитку в останні роки свідчить про те, що без цілеспрямованого державного ініціювання розвитку, стимулювання й підтримки діяльності малого підприємництва у напрямках, яких потребує розвиток суспільства в цілому, неможливий їх подальший розвиток. Одним із стимулів для більш інтенсивного розвитку малого підприємництва, на нашу думку, може стати ефективний податковий механізм, визначальними принципами якого мають стати доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість та передбачуваність.

Література

1. **Ольвінська Ю.О.** Проблеми розвитку підприємництва та малого бізнесу в Україні / Ю. О. Ольвінська // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. — 2006. — № 4. — Т.1. — С. 202 — 204.
2. **Шеронова О.** Спрощена система оподаткування як захід стимулювання малого підприємництва / О. Шеронова // Держава і регіони. — 2006. — № 5. — С. 424—427.
3. **Статистичний щорічник України за 2006 рік / Державний комітет статистики України.** — К. : Консультант, 2007. — С. 300—308.
4. www.ukrstat.gov.ua

Морщенок Т. С. Регіональний аспект розвитку малих підприємств України

У статті розглянуто розвиток малих підприємств на регіональному рівні, проаналізовано тенденції, установлено проблемні аспекти та стримуючі чинники розвитку малого підприємництва в Україні, визначено пріоритетні напрями розвитку малого бізнесу в регіонах.

Ключові слова: підприємства малого бізнесу, макро-, мікросередовища, спеціалізація.

Морщенок Т. С. Региональный аспект развития малых предприятий Украины

В статье рассмотрено развитие малых предприятий на региональном уровне, проанализированы основные тенденции, установлены проблемные аспекты и факторы, сдерживающие развития малого предпринимательства в Украине, определены приоритетные направления развития малого бизнеса в регионах.

Ключевые слова: предприятия малого бизнеса, макро-, микросреды, специализация.

Morschenok T. S. Regional aspect of small enterprises development in Ukraine

In the article development of small enterprises is considered at regional level, basic tendencies are analysed, problem aspects and factors, retentive development of small enterprise in Ukraine, are set, priority directions of development of small business are certain in regions.

Key words: small business enterprises, macroenvironment, microenvironment, specialization.